

סבא וסבתא שלי

מירב ראובינוף¹

אוכלוסיית היעד: כיתות ז'–י' | מספר המשתתפים המומלץ: 25 | זמן: שני מפגשים שמשך כל אחד מהם שני שיעורים רצופים
ציוד נדרש: דפים וכלי כתיבה, תמונות של סבים וסבתות (שיביאו המנחה או התלמידים); מחשב, מקרן, מסך ורמקולים
(המנחה יכול לצלם את המקורות והשירים לתלמידיו או להקרין אותם באמצעות המחשב).

הערה: יש להכיר את הכיתה ולהיות ברגישות כלפי התלמידים שאין להם סבא וסבתא כלל. יש לשקול אם לקיים את המפגש או להכין אותם מראש. כדאי להתייעץ עם יועצ/ת בית הספר.

רציונל

בתקופה האחרונה, עם עליית תוחלת החיים, מדברים רבות על הקשר הבין-דורי. בקשר טוב בין הנכדים והנכדות לסבים ולסבתות טמונים יתרונות רבים הן לדור הצעיר הן לדור המבוגר: הנכדים והנכדות יכולים ללמוד רבות מניסיונם של סבא וסבתא ולקבל מהם ערכים, ולצד זה לזכות גם בפינוקים רבים ובתשומת לב שונה מזו שהוריהם מעניקים להם; לסבים ולסבתות הקשר הזה מציג הזדמנות להעניק לנכדים יחס חם, אהבה ופינוקים המיוחדים להם. הקשר מאפשר לבלות יחד בזמן איכות – להנאת כולם. קשרים בין-דוריים חשובים ללכידות המשפחה ולחוסנה, וחשוב לעודדם ולתמוך בהם.

חשיבות מיוחדת יש לנושא זה בתקופת המאבק בנגיף הקורונה, שכן לא מעט אנשים מבוגרים מנותקים מהמשפחה בשל הצורך לשמור על בריאותם, וחשוב מאוד שהנכדים ידאגו לחזק אותם, לשמח אותם ולעודדם.

מטרות

1. פיתוח מודעות התלמידים ליתרונות העצומים הטמונים בקשר חזק בינם לבין סבא וסבתא שלהם.
2. הגברת רצון התלמידים לממש את הקשר בינם לבין סבא וסבתא שלהם בדרכים שונות: שיחות טלפון, ביקורים, לימוד משותף, בילויים משותפים וכד'.

מהלך הפעילות

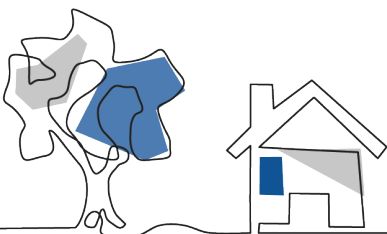
מפגש ראשון

מקורות אפשריים ללימוד

משלי יז, ו

"עֲטַרְתַּת יָקָנִים – בְּגֵי בָנִים, וְתִפְאַרְתַּת בָּנִים אֲבוֹתָם."

1 מדריכה לספרות במחוז ההתיישבותי, מורה ורכזת ספרות אולפנת שעלבים, נוף איילון

רש"י

"עטרת זקנים"; – כשוראים בני בניהם הולכין בדרך טובה
ותפארת בנים אבותם" – כשאבותיהם צדיקים היא תפארת הבנים.

מדרש תנחומא לפרשת תולדות סימן ד

"אלה תולדות יצחק אברהם הוליד את יצחק"

זה שאמר הכתוב: עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם (משלי יז)
הצדיקים מתעטרין בבני בניהם, ובניהם מתעטרין באבותם.
כיצד?

אברהם נתעטר בזכות יעקב. כשהשליך אותו נמרוד לתוך הכבשן, ירד הקדוש ברוך הוא להצילו. אמרו מלאכי השרת:
ריבונו של עולם, לזה אתה מציל?!
כמה רשעים עתידין לעמוד ממנו?
אמר להן הקדוש ברוך הוא: בשביל יעקב בן בנו, שעתיד לעמוד ממנו אני מצילו.

בראשית מב, לו – לח

"ויאמר ראובן אל אביו לאמר את־שני בני תמית אם לא אביאנו אליך תנה אתו על ידי ואני אשיבנו אליך; ויאמר לא ירד בני
עמכם פי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראוהו אסון בדרך אשר תלכו־בה והורדתם את־שיבתי בגוון שאולה."

רש"י

אמר: בכור שומה הוא זה. הוא אומר להביא בניו. וכי בניו הם ולא בניו?

פרקי דרבי אליעזר

בני בניו של אדם כבניו. מגין שהם כבניו? מיעקב. שנאמר: "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי" (בראשית מו, ה). וכי בניו
היו? והלא בני בניו היו? אלא ללמדך שבני בניו של אדם כבניו.

זוהר רלג ע"א

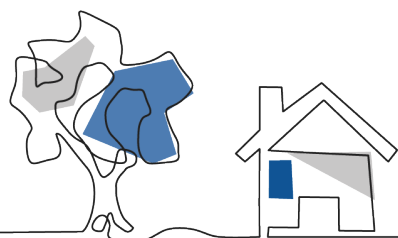
בא ראה הברכה שברך את בני יוסף, למה הקדים להם ברכות עד שלא יברך את בניו? אלא מפאן שחביבות בני בניו של אדם
חביבה עליו יותר מבניו, ולכן הקדים חביבות בניו בנו קדם לבנו לברך אותם בפתחלה.

רש"י (לשמות יח, א)

מה הוא אומר? "ותבאנה אל רעואל אביהן" – שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא.

תלמוד ירושלמי, שבת פרק א, הלכה ב

ר' יהושע בן לוי הנה למוד לשמוע פרשה מן בנו בכל ערב שבת.
פעם אחת שכח ונגנס לרחץ במרחצאות של טבריא, ונסמך על כתפו של ר' חייא בר בא.
נזפר שלא שמוע פרשתו מן בנו. חזר ויצא לו.
מה הנה? ר' דרוסאי אמר: כך הנה. ר' אליעזר בן ר' יוסי אמר: מפשט גליו הנה.
אמר לו ר' חייא בר בא: ולא כן למדתי, רבי: אם התחילו אין מפסיקין?

אמר לו: חניא בְּנֵי, קְלָהּ הִיא בְּעֵינֶיךָ?

שָׁפַל הַשּׁוֹמֵעַ פְּרָשָׁה מִבְּנֵי כָּאֵלוֹ הוּא שׁוֹמְעָה מֵהַר סִינַי!

וְכֵן טַעַם?

"וְהוֹדַעְתֶּם לְבְנֵיךָ וּלְבְנֵי בְנֵיךָ יוֹם אֲשֶׁר עָמְדַת לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחָרֵב" (דברים ד, ט-י)

מהר"ל מפראג, חידושי אגדות קידושין ל ע"א

כי הש"י נתן התורה למשה והוא ראשון אל התורה, ואח"כ לישראל. ולכן המשפיע את התורה לבן בנו דומה כאילו קבל אותה מהר סיני שבאה התורה גם כן מן הש"י למשה ואח"כ לישראל... ולכך אמר שם גם כן כי הוא נחשב כאילו היה מלמד תורה לבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות. וזה כי כאשר השפיע הש"י התורה למשה ואח"כ לישראל התורה הזאת היא לדורות עד סוף כל העולם.

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א, הלכה ב

כשם שחייב אדם ללמד את בנו, כך הוא חייב ללמד את בן בנו, שנאמר: "והודעתם לבניך ולבני בניך" (דברים ד, ט). ולא בנו ובן בנו בלבד, אלא מצווה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים אף על פי שאינם בניו... אם כן: למה נצטווה על בנו ועל בן בנו? להקדים בנו לבן בנו וכן לבן חברו.

הרמ"א

יש אומרים דאין אדם חייב בכבוד אבי אביו (מהרי"ק שורש ל), ואינו נראה לי. אלא דחייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו (וראיה ממדרש גבי "ויזבח זבחים" וכו').

רעיון לביצוע: אפשר לקיים ערב משותף עם סבא וסבתא (ערב סבא וסבתא) וללמוד איתם ביחד את המקורות הקשורים ללימוד ולהעברת המסורת מסב לנכדיו. לפני ערב כזה, יש לחשוב על מי שאין לו סבא וסבתא, ולשקול אם לקיים את הערב ובאיזו מתכונת.

שאלות לדיון

← מהי האסוציאציה שמעוררות בכם המילים "סבא" או "סבתא"? כלומר: מהי המילה ש'קופצת' למחשבתכם ברגע שאתם שומעים את המילים האלה?

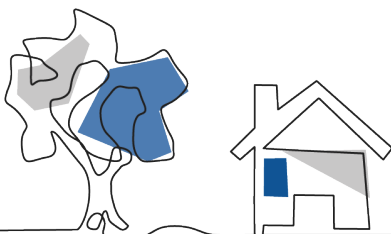
(בלמידה מרחוק ניצור "ענן מילים" ונבקש מהתלמידים להעלות אליו את המילים שלהם).

← מתי אתם נפגשים עם סבא וסבתא שלכם?

← מה אתם אוהבים לעשות איתם?

← במה שונה הקשר שלכם עם סבא וסבתא מהקשר שלכם עם ההורים?

בלמידה מרחוק נבקש מהתלמידים לכתוב את תשובותיהם בלוח השיתופי פאדלט (Padlet).

נקרא לפני התלמידים שיר: סבא שלי / אסתר אטינגר (אפשר למצוא את מילות השיר במרשתת).

עיון בשיר

בשיר "סבא שלי" מתארת הדוברת במבט לאחור את היחסים בינה לבין סבה. כאשר הייתה ילדה קטנה, כשעוד היו עיניה "בגובה השולחן", באה לבקר אותו ושאלה את עצמה "האם אתה רואה אותי?". כוונת השאלה היא לראיה פיזית, אבל גם לראיה רוחנית: האם אתה שם לב אלי? מרגיש בנוכחותי? "עיניים בגובה השולחן...מחכות לעיניך, שתראה אותי, ילדה קטנה ותרים אותי".

הסב עסוק תמיד בלימוד תורה, וכל איברי גופו שקועים בה: "עינך בגמרא, אצבעך מולכת על ר' יוחנן...", "מיישב מחלוקות בקול עדין". קשה לו לשים לב לנכדה הקטנה שכל כך מצפה לתשומת ליבו.

הנכדה הקטנה מצפה שהסב יקרא לה בשם החיבה "אסתר'ל", שם חיבה שגורם לה התרגשות רבה, שם שמציף את שורשיה, בגעגועים עזים, מכיוון שהיא יודעת עכשיו, לאחר מות הסב שאיש כבר לא יקרא לה באותה צורה כמו שקרא לה הסב.

בשיר בולט מוטיב הראיה. השיר מתחיל בשאלה אם הסב רואה אותה, ממשיך בעיניה שבגובה השולחן ובעיניו השקועות בגמרא. בבית ב' שואלת שוב הדוברת בשיר "סבא שלי, האם אתה רואה אותי?", וכותבת "עיניים בגובה השולחן מחכות לעיניך". בבית השלישי מופיע מוטיב הראיה בדימוי "תציף את שרשי כמו שהציפו הדמעות את עיני המלאכים הידיעה...". מוטיב זה מחזק את רצון הדוברת שהסב יראה אותה, ישים לב לנוכחותה, ירים אותה וידבר אליה.

בשיר ארמו לעקידה. ההרמו מופיע בבית הראשון בפירוש: "אתה מיישב מחלוקות בקול עדין בניגון המלאכים למראשות העקידה", ומופיע שוב בבית האחרון במדרש הרמוז משפט: "אז תציף את שורשי, כמו שהציפו הדמעות את עיני המלאכים, הידיעה שאיש לא יאמר בניגון כזה אסתר'ל. כל ימי". מהן דמעות המלאכים? במדרש רבה נאמר: "ותכהינה עיניו מראות: מכוח אותה ראה, שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח, בכו מלאכי השרת [...] ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו, והיו רשומות בתוך עיניו, וכיון שהזקין כהו עיניו...". (בראשית רבה, כז, י).

מה הקשר של העקידה לשיר שלנו? יתכן כי הדוברת בשיר מרגישה שכמו שאברהם היה מוכן להקריב את בנו בעקבות ציווי של הקב"ה, כך גם סבה מוכן להקריב את היחסים עם נכדתו על מזבח אהבתו לקב"ה וללימוד התורה. השולחן בשיר משמש כמזבח. היא רוצה מאוד שהסב יראה אותה, ישים לב אליה וירם אותה, כך שתשמע מפיו את הניגון החם ואת שם החיבה שבו הוא קורא לה, ולא מוכנה לוותר על קרבתו. גם כיום אחרי שנים רבות היא עדיין מתגעגעת לשמוע מפיו את כינוי החיבה שלה. קשר חם זה אל סבה מראה שלמרות שהיה שקוע בגמרא וכביכול לא שם ליבו אליה, היה ביניהם קשר חם וקרוב.

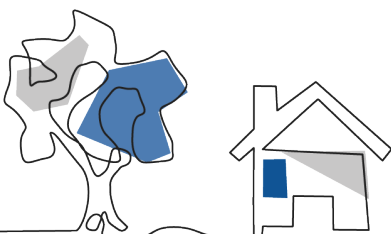
שאלות לדיון

- ← מהם היחסים בין הסב לנכדתו? מה היא מרגישה כלפיו בתחילת השיר ומה בסופו? מה לדעתכם הוא מרגיש כלפיה?
- ← איך מכנה הסב את נכדתו? מדוע לדעתכם כינוי זה מרגש אותה כל כך? האם גם לכם יש כינוי מיוחד במשפחה? מה מקורו? האם אתם אוהבים אותו?
- ← אילו תכונות מיוחדות מאפיינות את סבא או סבתא שלכם? האם אתם רוצים לפתח אותן גם אצלכם?

משימות אישיות לתלמידים (אחרי המפגש הראשון, לקראת המפגש השני)

- * חפשו במרשתת שירים על סבא וסבתא. הביאו לכיתה שיר אחד ש'דיבר' אליכם במיוחד והסבירו את בחירתכם.
- * כתבו חמש שורות מחורזות: שורות א, ב, ה מתחרזות זו עם זו; ושורות ג, ד – זו עם זו) או סיפור קצר על סבא או סבתא שלכם.

בלמידה מרחוק נבקש מהתלמידים להעלות את השירים שימצאו, את החמשיר או הסיפור הקצר שיחברו ללוח השיתופי פאדלט (Padlet).

זלדה תיארה את סבה בצורה מופלאה. אפשר לשלב תיאור זה במהלך הלימוד:

כשאני חושבת על סבא, אחוש באור עצום אחר כך מתפלג ממנו זקן רך ועיניים שחורות. לאט לאט אראה מעיל פסים ממושי צהוב מבצבץ. סבא היה היחיד שהאגדה והמציאות הם אחד אצלו. בחדר של סבא אפשר היה לשמוע את משק כנפי המלאכים שעלו וירדו בחלום יעקב...

בבוקר הייתי עונה אמן כאשר סבי אמר את ברכות השחר, ולכל ברכה וברכה היה לי יחס מיוחד.

היו ברכות שאהבתי בגלל התוכן שלהן, שהיה קרוב לליבי או הרהיב את נפשי, והיו ברכות שאת יחסי אליהן קבע צליל המילה.

'והערב נא', למשל, היה חביב עלי מאוד, כי היה לו טעם ורוך של תפוח אביבי. את 'צאצאיהם וצאצאי צאצאיהם' לא אהבתי כי הצליל נראה לי מגושם ולא נעים. 'והרחיקני מאדם רע, ומשכן רע, מביזיון ומניסיון' עורר בי השתוממות עצומה. נדמה היה לי שהחיים ניתנו רק בשביל ניסיון, שעיקר החיים הוא בשביל התמודדות של האדם עם עצמו ועם הסביבה, ושאינן דבר יותר מתוק מקבלת ביזיון בשביל בורא כל העולמות. והברכה הזו נראתה לי כעוף בית זקן שאבד לו הקשר עם השמים והוא גורר את כנפיו העייפות על הרצפה.

(זלדה, ימים רחוקים, "גני האיץ", עמ' 40-41; באדיבות "עמותת זלדה")

שאלה לדיון

← במה דומה סבה של זלדה לסבה של הדוברת בשיר הקודם ובמה הוא שונה ממנו?

מפגש שני

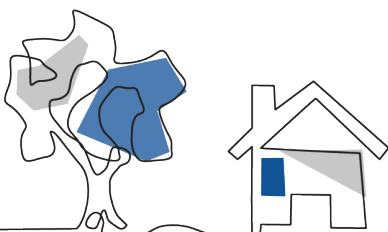
נקרא יחד שיר: שורת נשים שקטה / דליה קווה (אפשר למצוא את המילים במרשתת).

עיון בשיר

השיר מתחיל בדימוי לבבושקה. בבושקה הן בובות הנמצאות אחת בתוך השנייה. הדוברת בשיר רואה את עצמה כאשר כל הדורות הקודמים (אמי וסבתי, ואם אמה וסבתה, וכל הדורות) מקופלים בה ומשפיעים על גיבוש הזהות האישית שלה. הדוברת יכולה להיות דומה להן באופן חיצוני, בתכונות האופי, במטען הגנטי, בצורת ההתנהגות, או בערכים לאורם היא פועלת.

השיר בנוי חיצוני בשורות הולכות ומתקצרות המתאימות למבנה הבובות מהגדולה אל הקטנה. הבובה הגדולה ללא הבובות הקטנות נשארת חלולה, כך גם אישה ללא הדורות הקודמים, מרגישה סוג של חסר וריקנות. ככל שהבובה קרובה לבובה הגדולה, כך היא משמעותית יותר. כך גם הדוברת בשיר מכנה את אמה וסבתה בכינוי השייכות שלי, ואילו את הדורות הרחוקים יותר היא מכנה בגוף שלישי: אם אמה וסבתה. "מקופלות" זה פועל סביל המעיד על כך שהאישה לא בוחרת את משפחתה, והדורות הקודמים משפיעים עליה גם אם לא תרצה בכך.

את בובות הבבושקה אפשר גם להעמיד בשורה, בצורה של שדירה. מדוע שורת הנשים במשפחה לדורותיה היא שקטה? לפי השיר השקט לא מעיד על חולשה אלא דווקא מעיד על כוח. אולי הכוונה לעוצמה פנימית, רגישות והקרבה המאפיינות נשים רבות ועוזרת להן לפעול גם בשעות מצוקה. בשתי השורות האחרונות בולטת האליטרציה של האות 'ש' ובכך מודגש השקט העוצמתי של הנשים. "שורת נשים שקטה כמו שדרה של כוח".

שאלות לדיון

- ← הדוברת בשיר אומרת שאימה וסבתה וגם אם אימה וסבתה ונשות כל הדורות מקופלות בה. למה היא מתכוונת? (שימו לב שהשורות הראשונות - החל בשורה "כמו בבושקה רוסית" ועד השורה "וסבתה" - הולכות ומתקצרות. כיצד קשור הדבר לצורתה של הבבושקה?)
- ← האם גם אתם מרגישים שמקופלים בתוכם חלקים מהדמויות שבמשפחתכם? במה זה בא לידי ביטוי?
- ← השיר מסתיים בדימוי נוסף: "שורת נשים שקטה כמו שדרה של כוח". למה לדעתכם הנשים עומדות בשורה? מדוע השורה שקטה?
- ← מה לדעתכם משדר השקט שמאפיין את שורת הנשים שבמשפחה: חולשה וכניעה או עוצמה ונחישות? ומה הכוח המיוחד של הנשים במשפחה שלכם? מה מאפיין אותן? האם הייתם רוצים להיות כמותן?

משימות (משימות סיכום, אם כי אפשר לשלבן גם כמשימות לקראת המפגש השני)

- * צלמו שלושה דורות במשפחה בצורה מיוחדת. הסבירו מדוע בחרתם לצלם את שלושת הדורות בצורה זו דווקא.
- * נוכל להביא לכיתה תמונות שונות של סבים וסבתות ולבקש מכל תלמיד לבחור תמונה המזכירה לו את סבא או סבתא שלו ולנמק. אפשר גם להציע לתלמידים להביא תמונה של סבא או סבתא שלהם לכיתה.

שאלות לדיון

- ← ספרו על הקשר ביניכם ובין סבא או סבתא שלכם.
 - ← מה למדתם מהם?
 - ← מה משמח אותם בקשר איתכם?
- בלמידה מרחוק ב'זום' נבקש מהתלמידים לכתוב את התשובה בגדול על דף, ולהגביה את הדף כך שכל המשתתפים במפגש הזום יראו את תשובתם.

סיכום

העלינו את נושא הקשר עם הסבים והסבתות במשפחה. הבאנו מקורות שונים המראים את חשיבות הקשר במגוון היבטים: לימוד התורה והנחלת המסורת, לימוד של מידות, ערכים והתנהגות וגם תמיכה רגשית בנכדים והרעפת חום ואהבה עליהם.

אנו מקווים שהתלמידים העסוקים בשלהם, וחלקם גרים רחוק מהסבים והסבתות שלהם, יכירו בחשיבות הקשר ביניהם לבין הסבים והסבתות וירצו לחזקו בדרכים שונות. יש להדגיש שהקשר צריך להיות הדדי: קשר של קבלה מהם והענקה להם.

לסיכום (ואם רוצים - אפשר לפתוח בזה) אפשר להראות לתלמידים קטע מהתוכנית "80 וארבע", שממחיש עד כמה הילדים משמחים את המבוגרים (אפשר למצוא את פרקי התוכנית במרשתת).

